

Μάθημα 19ο

«Χριστοήμερα»

Γεωργίου Γρ. Γρηγοριάδη.

Ο Γιώργος Γρ. Γρηγοριάδης γεννήθηκε στο χωριό Τουϊγούν του Καρς το 1915. Μετά τον ξεριζωμό η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στον Τροπαιούχο Φλώρινας. Υπηρέτησε ως δάσκαλος σε πολλά σχολεία της Φλώρινας και παράλληλα το 1957 συνέγραψε το πρώτο έργο του «Οι Πόντιοι του Καυκάσου». Το 1972 «Ο Πόντος και το Κάρς» και το 1997 μια ποιητική συλλογή, στα νέα ελληνικά και την ποντιακή διάλεκτο, «Ποιήματα και τραγούδια».

Ναι. Έσαν κι ετότες τη Χριστού...Τα Καλαντόφωτα...
Έσαν κι ετότε.....Άμα.....
Αχά, αλλομίαν τη Χριστού. Τα Κάλαντα. Τα Φώτα....
Άμα τσί λέει πως είν' κι ατώρα άμον το έσαν πρώτα;..
Ποίος έν' π' αναμένει ατα, αχ, ναι, κι άμον κι ατότε!
Ποίος λέει: εξεργάτ' κα εσείν θ' έρχουστουν, πότε, πότε!
Ποίος εξέρ', ποίος μετρά Σαρακοστής ημέρας;
Πουδέν, πουδέν κέσ' 'κί φυσά αμαντζίριγον αγέρας...
Τ'ς έν' πη θα πάει αγνέστικα, πουρνά, 'ς την εγκλεσίαν
και κλώσκειται με τον Χριστόν και με την Παναγίαν....
Ποίος έν' π' αποπουρνού θα κρούει πόρτας τη χώρας
και θ' επορεί και χαίρεται τ' έμορφα ατά τα ώρας;..
Ποίος έν' πη θα τρέχ' και παίρ' 'τ' αγιασματί' νερόπον
και τρέχ' φωτιζ' αλάι μαλάι τ' έμορπον τ' οσιπιτόπον;..
Αχά, αλλομίαν τη Χριστού. Τα Κάλαντα, τα Φώτα,
έ, άμα, τσί λέει πως είν' ατά, άμον το έσαν πρώτα;

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Χριστοήμερα, Χριστουήμερα = οι τρεις μέρες των Χριστουγέννων
Καλαντόφωτα (τα) = οι γιορτές Πρωτοχρονιάς και Φώτων ή το Δωδεκαήμερο
από τα Χριστούγεννα ως τα Φώτα
Αλλομίαν = άλλη μια φορά, ξαφνικά, επίρρημα
τσι-τσις, αντωνυμία ερωτ. από το αρχαίο τις = ποιος
εξεργάτ' κα, επίρ. = τα ην ημέρα της γιορτής, έξεργος (αργία, γιορτή)
έπεργος = εργάσιμη ημέρα
αμαντζίριγον = νηστήσιμο
τ'ς έν' = ποιος είναι
αγνέστικα (α + νηστικός) = χωρίς να φάει το πρωί

πουρνά, οπουρνά, απορπουνού, αποπουρνού = το πρώι, χρονικ. επίρ.
τη χώρας = οι ξένοι, οι μη συγγενείς
αλάι μαλάι = εντελώς
΄πη (όπη), αναφ. τοπικό επίρ. που μετέπεσε σε αντωνυμία = όποιος, ομηρική
λέξη, Ιλιάδας Χ,321.

ΚΑΛΑΝΤΑ

Χριστός γεννέθεν, χαρά 'ς τον κόσμον,
χα καλή ώρα, καλή σ' ημέρα.
Χα καλόν παιδίν οψέ 'γεννέθεν
οψέ γεννέθεν, τ' ουράν' εστάθεν.
Τον εγέννεσεν η Παναΐα,
Τον ενέστεσεν Αη-Παρθένος.
Εκαβάλκεψεν χρυσόν πουλάριν
και εκατήβεν 'ς σο σταυροδρόμιν.
Έρπαξαν άτον οι χιλ' Εβραίοι,
χιλ' Εβραίοι και μύρ' Εβραίοι,
ασ' σ' ακροντικά κι άσ' στην καρδιάν.
Αίμαν έσταξεν, χολή 'κ' εφάνθεν,
ούμπαν έσταξεν κι εμυροστάθεν.
Μύρον έτον και μυρωδιά.
Εμυρίσταν ά' ο κόσμον όλον,
για μυρίστ' άτο και σύ, αφέντα,
σύ, αφέντα, καλέ μ' αφέντα.
Έρθαν τη Χριστού τα παλληκάρια
και θημίζ'νε τον οικοκύρην,
οικοκύρην και βασιλέαν.
Δέβα 'ς σο ταρέζ' κι έλα 'ς την πόρταν,
δος μας ούβας και λεφτουκάρια
κι αν ανοίξεις μας, χαρά 'ς την πόρτα σ'.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

οψέ = χθες
ακροντικά, αρχοντικά = τα ευαίσθητα μέρη του σώματος, οι όρχεις
έρπαξαν άτον ασ' σ' ακροντικά = τον στενοχώρησαν πολύ
ούμπαν = όπου (όπου αν)
θημίζ'νε = λένε τα κάλαντα, από το αρχαίο φημίζω, ψάλλω τη φήμη
δάβα = πάνε
ταρέζ' = ράφι, λ. γαλλ. etazere
ούβας = οι καρποί της χουρμαδιάς ή μεσπιλιάς

σ' = σου
'κ' = ουκί = δεν
ανοίξεις = ανοίγεις

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

Μάνα: Ποίος έν' 'ς σο τελέφωνον;

Στάθιον: Μάνα ...εγώ είμαι, ο Στάθιον.

Μάνα: Απόθεν παίρτς τελέφωνον, ασ' σο σταθμόν; Πιρνά ενεμένα σας.

Στάθιον: Γιοκ, μανίτσα, 'κ' έρθαμε 'ς την Ελλάδαν, ασ' την Γερμανίαν παίρω τελέφωνον.

Μάνα: Εσείν είπετεν του Χριστού θα έρχουστούνε. Θα έμ'νες εντάμαν τα καλά τα ημέρας.

Στάθιον: Σ' χώρα μεν, μάνα. Αέτσ' ελογαρίασάμε, εισιτήριον πα έκοψάμε, άμα ο δατρών 'κί εφέκε μας...

Μάνα: Βάι εμέν την άχαρον...ποίος ερρώστεσεν;

Στάθιον: Κανείς πα ...τιδέν 'κ' έν' μη στεναχωρεύεσαι. Το μωρόν εκρύωσεν έναν ξάι...βέχ', η γούλα τ' ...ο καιρόν αδά κρύος θάνατος...

Μάνα: Πουλόπο μ', γιαβρόπο μ', να λελεύ' σεν η καλομάνα σ'. Το μωρόν κάτ' παθάν' ...ζατί εγώ είπα το. Αφήστεν αδά το μωρόν...Πέντε παιδιά ετράνουνα, πουλί μ', τ'σικάρι μ'...

Στάθιον: Μάνα αδακές' είν' καλοί δατροί, το μωρόν εκάλυνεν, μη στεναχωρεύεσαι...εγώ κι άλλο πολλά στεναχωρεύομαι...εγώ κι άλλο πολλά εσέν νουνίζω ντο θα είσαι μαναχέσσα Χριστοήμερα...

Μάνα: Εγώ, πουλί μ', 'ς ση μαναχίαν μαθημέντσα είμαι...ασ' τ' εξέβεν κιάν' η Γερμανία, εμείς οι γεροντάδες νέ Χριστού και νέ Κάλαντα αγροικούμε... αροθυμώ σας, πουλί μ', και το τελέφωνον βάλσαμον 'ς ση μαναχίαν έν'... Άμα ατώρα κλείσον. Εσύ 'ς σο καζάνεμαν επήες, μη χαρτζεύ' 'ς τα μάρκα 'ς σα τελέφωνα. Καλά Χριστούγεννα. Φίλ' τη Μαρίαν και το μωρόν.

Στάθιον: Καλά Χριστούγεννα, μάνα.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

απόθεν = από πού (από + όθεν)

γούλα = λαιμός, μεσν. γούλα < gula λατ.

λελεύω σε = να σε χαρώ

ζατί = εξάλλου, κυρίως, λ. τουρκ. zaten

εκάλυνε = καλύτερευσε

νουνίζω = σκέφτομαι

μαναχία = μοναξιά

αροθυμώ, αραθυμώ = νοσταλγώ, από το αρχαίο ραθυμώ

χαρτζεύ' 'ς = ξοδεύεις, λ. αραβ. hardj

Παροιμία

΄Σ την θάλασσαν καικά κι αν κάθεσαι, όσον το συγκείται σε, νερόν χάρτζειψον (και στη θάλασσα κοντά, αν κάθεσαι, ξόδειψε όσο νερό χρειάζεσαι). Δεν πρέπει κάποιος να είναι σπάταλος (παροιμία).

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Κτητικές αντωνυμίες.

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΚΤΗΤΟΡΑ

	Α' πρόσωπο	Β' πρόσωπο	Γ' πρόσωπο	
			Αρσενικό	Θηλυκό Ουδέτερο
Εν.	τ' εμόν, το' μον, τ' εμό, το' μο, το' μόνα	τ' εσόν, το' σον τ' εσό, το' σο το' σόνα	τ' ατινούς	τ' ατεινές τ' ατεινθεί
Πλ.	τ' εμά, τα' μα	τ' εσά, τα' σα		τ' ατωνών

ΓΙΑ ΠΟΛΛΟΥΣ ΚΤΗΤΟΡΕΣ

	Α' πρόσωπο	Β' πρόσωπο	Γ' πρόσωπο
Εν.	τ' εμέτερο(v) το' μέτερο(v)	τ' εσέτερον το' σέτερο(v)	τ' ατεινέτερο(v)
Πλ.	τ' εμέτερα τα' μέτερα	τ' εσέτερα τα' σέτερα	τ' ατεινέτερα
Ον.	τ' εμετέρ'(οι)	τ' εσετέρ'(οι)	τ' εκεινετέρ'(οι)
Γεν.	τ' εμετερίων	τ' εσετερίων	τ' εκεινετερίων

(Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 60-61).

2. Παθητικός αόριστος.

εγεννέθα

εγεννέθες

εγεννέθε(v)

εγεννέθαμε(v), εγεννέθαμ'

εγεννέθετε

εγεννέθαν, εγεννέθανε

(Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 81).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Βρες τους παθητικούς αορίστους στα «Κάλαντα» (πρόσωπο, αριθμό).

Τι προσέφεραν στους καλαντιστές;

Βάλε στην κανονική σειρά τις λέξεις: τον Χριστόν, οι χίλ', έρπαξαν, ασ',
κρόντικα σα, καρδίαν σην ασ', κλ.

Γιατί αγωνιά η μάνα; Ποιο το παράπονό της;

Βρες τις κτητικές αντωνυμίες του κειμένου (για έναν κήτορα, πολλούς κή-
τορες, πρόσωπο, αριθμό, πτώση).

Μάθημα 20ο

«Μη κλαις κιφάλιν 'τά 'παθες»

Ιορδάνη Τ. Παμπούκη ή Βαμβακίδη.

Ο Ιορδάνης Παμπούκης (ή Ιορδάνης Βαμβακίδης) γεννήθηκε το 1915 στην Οινόη του Πόντου και πέθανε το 1985 στην Αθήνα, όπου ζούσε. Έγραψε πολλά άρθρα στα περιοδικά της πρώτης περιόδου, καθώς και το βιβλίο «Μύθοι της Οινόης του Πόντου». Ο Παμπούκης είναι αυτός, που πρωτοείπε το περίφημο «*Η Ποντιακή Διάλεκτος δεν έχει το κουράγιο να πεθάνει*».

Σπούδασε στη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας και διετέλεσε για πολλά χρόνια διευθυντής της βιβλιοθήκης της Ακαδημίας Αθηνών. Υπήρξε σημαντική μορφή της ποντιακής διανόησης.

Ιορδάνης Παμπούκης.

Κείμενο Α'

Ένας γιατρός εγόρασεν έναν καφά για τη δουλεία του, 'κ' έχουνε οι γατροί ανθρωπίτικα καφάδες και σπουδάζουνε;

Έναν ημέραν, αφότι εντράνεινέν ατο καλά-καλά, θωρεί κάτι γράμματα, γραμμέν' απάνου.

«Μη κλαις, κιφάλιν, 'τά 'παθες, κλάψε 'τα θε να πάθεις!»

Αέκα 'γράφεινε.

- Τι έχει να παθάνει; είπεν ο γιατρό. Έναν αποθαμενίτικον κιφάλι!

Αφού επέθανε, ου του είχε να παθάνει, έπαθεν ατ' άλλου.

Ιστέ, εντράνεισεν ατο λίτσκικον κι άλλο κι επέκει εσήκωσεν ατο.

Η γυναίκα τ' είδεν άτονα.

Τ' άλλον την ημέραν πάλι επήρεν ατ' ατός 'ς σο χέριν και πάλι εντράνεισεν ατο-πάντα για τη δουλείαν ατου. Και είδεν πάλι τα γράμματα και πάλι λί'ον ετουδουνεύτεν ατα.

- 'Κί πορώ ν' αγναεύω τίποτε! Είπεν εκείνος εκείνονα.

Και κάθαν ημέραν, κάθεν που επαίρεινεν, εθώρεινεν και τα γράμματα και εδιάβαζεν ατα και πάντα ετουσουνεύκουτουτέ.

Η γυναίκα τ' εθώρεινεν ατόνα.

Λί'ο λί'ο, λί'ο λί'ο, εσήβεν υποψία απέσ' ατες.

- Αϊμετέτ', αβούτος είχεν αγαπετικιάν και επέθανεν και τ'ς εκείνές έν' το κιφάλιν και για τ' από παίρει ντρανά και ντρανά και ντρανά το!

Εδαιμονίστε.

- Βόι, τον άτιμόνα!

Επαρραντράνισεν: πού κρύβει από; 'Σ έναν τολάπι.

Σαν εξήβεν επέν εδίβεν ο γιατρό -'ς σην κανάν άρρωστον -πούγιος ξέρει; Εμπαίνει απέσ' 'ς σην κάμαρην ατ' ατέ, ανοίζει το τολάπιν και παίρει τον καφά. Εζύμωσεν ήτον εκείν' την ημέραν, δίει έναν και τινάζει ατ' απέσ' 'ς σο φουρνίν και καίει ατο. Εκάεν, εγένησεν καρβώνι!

Έρκετ' ο γιατρό, πάει 'ς σο τολάπι ντρανά; Ο καφάς πουδέν 'κ' ένι!

Αρά αδά, αρά εκεί! Τίποτε!

- Κύριε, 'λέησον! είπε.

Χουλίζει τη γυναίκαν ατου.

- Αέκα κι αέκα. Γιαμ' εσήβες αδ' απέσου και...;

- Έκιτι, έκιτι! λέει ατον εκείνε. Θαρρείς ογώ χάπια κουρτώ, έ; Είχες τ'ς αγαπeticιάς σου το κιφάλιν απέσ' 'ς σο σπίτι μ', έ; Επήρα 'τίναξ' ατ' απέσ' 'ς σο φουρνίν κι έκαψα το, για να μαθάνεις!

Οτιότες ο γιατρόν εθάμαξε. Και έσεισεν το κιφάλιν ατου και είπε:

- Αλήθεια ελέειναν τα γράμματα! Κανείς μouna τίποτ' 'κί ξέρει, τί έν' ο ριζικός ατου!

Μη κλαίς, κιφάλιν, 'τά 'παθες, κλάψε 'τα θε να πάθεις!

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

καφά = κρανίο ανθρώπου, λ. αραβ. Safa (πιθανό δάνειο από την ελληνική λέξη κεφαλή)

εντράνεινεν, ντρανά, (εντρανίζω) = κοίταξε, μεσν. εντρανίζω = κοιτάζω επίμονα, έντρανής = έντονος < έν + τρανής

αφ' ότι = την ώρα που

αέκα = έτσι, αίτικα < αούτικός < αούτος

ιστέ = δηλαδή, που λέτε, τάχα, δήθεν, λ. τουρκ. iste

λίτσικον = λίγο ακόμα, κι άλλο, ολίγος < ολιγίτσικος < λίτσικος

ετουδουεντέν = σκέφτηκε, λ. τουρκ. düşünmek

αγναεύω = καταλαβαίνω

είπεν εκείνος εκείνονα = μονολόγησε

λί'ο λί'ο = λίγο λίγο

αβούτος, αούτος, αγούτος = αυτός

επέν εδίβεν = έφυγε

πούγιος = ποιος < ποίος

πουδέν 'κ' ένι = δεν είναι πουθενά

αρά (αραεύω) = ψάχνει, λ. τουρκ. aramak = αναζητώ

χουλίζει (χουλίζω) = φωνάζει, καλεί, προσκαλεί, λ. ονοματοποιητη

γιαμ' = μήπως < για + να + μη

ογώ = εγώ, ιδιωμ. τύπος

οτιότες = τότε, ιδιωμ. τύπος

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΑΥΤΟΠΑΘΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

Μονολεκτικός τύπος είναι μόνο ένας: ο ιαυτός ή ο νιαυτός ή νιαυτός (Ματσούκας). Περιφραστικές είναι επαναλήψεις των προσωπικών σε αιτιατική: εγώ εμέν, εσύ εσέν, ατός ατόν, εμείς εμάς, εσείν εσάς, ατείν ατουνούς, εκείνος εκείνον, εκείνε εκείνε, π.χ. 'κί 'πορώ να αγναεύω τίποτε, είπεν εκείνος εκείνον. Πάντα ατός ατόν ερέχκεται.

Η τουρκική κεντί - κιαντί, kendi (ο ίδιος) χρησιμοποιείται και σαν αυτοπαθής. Κεντή κεντινέ λέγω ατο = το λέω στον εαυτό μου. Την κιαντήν ατ' εζεμίωσεν.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Τι σημαίνει ο παρομιόμυθος;

Βρες τις αυτοπαθητικές αντωνυμίες του κειμένου.

Πώς χαρακτηρίζεις τη συμπεριφορά της γυναίκας του γιατρού;

Βάλε στη σωστή σειρά τις λέξεις: είπεν, και επέθανεν, αβούτος, αγαπετικιάν, είχεν, εκείνε.

Βάλε στη σειρά τις λέξεις: ογώ, χάπια, κουρτώ, θαρρείς, άντρα μ' ;

Συμπλήρωσε τα κενά με τις λέξεις: 'κί, ν' αγναεύω, πορώ, ντο

.....πορώ..... 'ίνεται

Κείμενο Β'

αυτοσχέδιο Γ. Κ. Χατζόπουλου.

Ο Κωστίκας τη Περσέα, ασ' σο Ζυγάντων, πολλά φωτούλτς έτον. Έναν δουλείαν να εποί'νεν, έλεεν: Από εγώ εποίκα ατο. Άμον εμέν κανείς αίκον δουλείαν να ευτάει 'κ' επορεί.

Ο Σαββίκον πα τη Τσόφας επείραζέν ατον, σείτ' έκουεν ατον να λέξει εγώ κι έλεεν ατον: «Πάντα λες, νέπε, εγώ, εθαρρείς μαναχόν τ' εσόν το τάν' έν' άσπρον. Εείνος πα κά' 'κ' εβάλλ'νεν α' κι εδίνεν ατον τσοάπ' :

- Εσύ εσέν τέρεν, μετ' εμέν πας να βγάλτς α' 'κ' επορείς. Τ' εμόν τη δουλείαν εσύ να ευτάς 'κί 'πορείς.

Άκ'σον, Κωστίκα, έναν χωρίον είμες. Επρέπ' τ' έναν τ' άλλο να βοηθούμε, σείτ' ευρίουμες 'ς σο ζόρ' τον τόπον. Τα τρανά τα δουλείας, θέλ'νε πολλά αχούλα και πολλά χέρρα! Το μυτίν εμουν 'κί πρέπ' να έχουμ' ατο εκειαπάν'. Ο Θεόν πα γαπούλ' 'κ' ευτάει α'. Ο εις τον άλλον σείτα βοηθά, προκοπήν πα έχ'νε κι ο Θεόν αγαπά ατ'ς.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

φωτούλτς, φωτούλης και συνών. πελουκτσής, λ. αραβ. fotul = εγωιστής, αυθάδης

πελουκτσής, από το τουρκικό bencilik = εγωιστής. Η λέξη εγωιστής αποδίδεται στην Ποντιακή Διάλεκτο και περιφραστικά: το μυτίν ατ' εκειαπάν'.

τ' εσόν το τάν' έν' άσπρον = παροιμιώδης έκφραση για όσους επιμένουν ότι τα δικά τους πράγματα είναι καλύτερα από τα πράγματα των συνανθρώπων τους.

τσοάπ', τζοάπ', τζεβάπιν, λ. αραβ. djenab = απόκριση, απάντηση. Σχετική φράση: τζοάπ' να παίρτς

ατον 'κ' επορείς = είναι εχέμυθος ή και αυθάδης και περιφρονητικός

τζοάπ' 'κ' εδέκεν = δεν αποκρίθηκε, δεν απολογήθηκε

τάν' = το γιαούρτι που μένει μετά την αφαίρεση του βουτύρου. Παροιμιώδης έκφραση: καθαείς λέξει το τάνι μ' άσπρον έν'. Λέγεται για άνθρωπο ο οποίος επαινεί μόνο τα δικά του πράγματα.

έναν χωρίον είμες = είμαστε ένα χωριό. Παροιμιώδης έκφραση, που δηλώνει την ανάγκη να υπάρχει ομόνοια και συνεργασία μεταξύ των κατοίκων ενός χωριού

ζόρ', το, λ. περ. zor = βία, αναγκασμός, δυσκολία

αχούλ', το, λ. τουρκ. akil = νους, νοημοσύνη, μυαλό. Σχετική φράση: Αχούλ' αν έχω, ντό να ευτάω το βίον, κι αν 'κ' έχω ξαν' ντ' 'α φτά' ατο; Παροιμιώδης έκφραση, που σημαίνει ότι η ύπαρξη νοημοσύνης υπερτερεί των υλικών αγαθών.

γαπούλ', το, λ. τουρκ. kabul = αποδοχή, συγκατάθεση, ανοχή. Σχετική φράση:
καπούλ' 'κ' εποίκεν α' = δεν το δέχτηκε, δεν το ανέχτηκε

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

ΑΥΤΟΠΑΘΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

Ως αυτοπαθείς θεωρούνται και οι: εγώ εμέν, εσύ εσέν, ατός ατόν, εμείς εμάς, εσείς εσάς, εκείν' (οι) εκείντς.

Ον. ο νιαυτός μου, -σου, -ατ' (ου).

Αιτ. τον νιαυτόν ατ(ου), τον νιαυτόν ατ'ς.

ΑΛΛΗΛΟΠΑΘΕΙΣ

Ως τέτοιες θεωρούνται οι:

Ο εις τον άλλον, ο είνας τον άλλον, η μία την άλλην, τ' έναν τ' άλλο.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Ποιο είναι το σοβαρό ελάττωμα του Κωστίκα;

Τί του συνιστά ο Σαββίκον και γιατί;

Βρες τις αντωνυμίες του κειμένου και χαρακτηρίσέ τις.

Ποιες οι ξένες λέξεις του κειμένου;

Γράψε και άλλους τύπους της αυτοπαθητικής αντωνυμίας.

Γράψε στα τρία γένη τα επίθετα: τρανός, μαναχός, φοτούλτς.

Γράψε τα αντώνυμα των λέξεων: πολλά, δουλεία, άσπρον, εβάλλ' νεν.

Βάλε στην κανονική σειρά τις λέξεις: τόπον, ατός, κιφάλ' -ι-μ', έχ', ασ' σο, απάν'.

Βρες παροιμίες όμοιες σημασιολογικά μ' αυτές του κειμένου.

Μάθημα 21ο

Το τραγούδι της νύφης του Πόντου.

Δημοτικό τραγούδι με πολλές παραλλαγές. Παραθέτουμε μία από αυτές, που την τραγουδούσε ο λυράρης την ώρα, που τα κορίτσια «εφόριζαν τη νύφην».

Φορίστ' ατην, σκεπάστ' ατην κι εμείς αληγορούμε,
το οσπίτ'ν ατ'ς έν' πολλά μικρόν κι απέσ' πα 'κ' εχωρούμε.

Σήμερον άσπρος ουρανός, σήμεραν άσπρη μέρα
σήμερον στεφανώνεται αίτέντς την περιστέραν.

Σήμερον μαύρος ουρανός, σήμεραν μαύρη μέρα
σήμερον αποχωρίεται μάνα και θαγατέρα.

Νύφε, ντό είχες κι έργευες, ντό είχες κι εργοπόρ'νες;

Είχα τη μάνα μ' κι έργευα, είχα 'τεν κι εργοπόρ'να.

Νύφε, ντό είχες κι έργευες, ντό είχες κι εργοπόρ'νες;

Είχα τον κύρη μ' κι έργευα, είχα 'τον κι εργοπόρ'να.

Νύφε, ντό είχες κι έργευες, ντό είχες κι εργοπόρ'νες;

Είχα τ' αδέλφια μ' κι έργευα, είχα ατα κι εργοπόρ'να.

Νύφε, τίμα τον πεθερό σ' ασ' σον κύρη σ' καλλίον.

Νύφε, τίμα την πεθερά σ' ασ' ση μάνα σ' καλλίον.

Νύφε, τίμα τον άντρα σου, όσον όλον τον κόσμον.

Και ν' αμπελώντς και να κλαδώντς και να γομώντς τον κόσμον.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

αϊτέντς = αετός

ατέν = αυτήν

φορίστ' (φορίζω) = ντύστε

αληγορούμε, αγληγορούμε = βιαζόμαστε, επίθετο αγλήγορος

απέσ' = μέσα

έργευες (αργεύω) = άργησες, από το αρχ. επίθετο αργός = βραδύς

εργοπόρ'νες = καθυστερούσες, αργός + πορεύομαι

καλλίον = καλύτερα

αντραδέλφα = κουνιάδοι

να κλαδώντς = να φέρεις κλαδιά, να κάνεις μεγάλη οικογένεια (μτφ.)

ν'αμπελώντς = να φυτέψεις αμπέλι, μεταφορικά να τεκνοποιήσεις (μτφ.)

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Ευφωνικό ή προσθετικό -v.

Ενίοτε στη Διάλεκτο προστίθεται στο τέλος της λέξης ένα-v στις εξής περιπτώσεις:

Στο τρίτο πρόσωπο ενεστώτα οριστικής Ενεργητικής Φωνής, π.χ. αφήνει-v, χτίει-v, κτλ.

Στα εις -μα ουδέτερα, π.χ. ανάθεμα-v, στόμα-v, χώμα-v, κτλ.

Στα ουδέτερα των σε -ύς επιθέτων, π.χ. βαρύ-v, γλυκύ-v, αψύ-v.

Στα αριθμητικά ένα-v, είνα-v.

Στην αιτιακή των αντωνυμιών εμέ-v, εσέ-v, εκείνο-v (ουδέτερο) κτλ.

Στο β' πληθυντικό Ενεστώτα και Παρατατικού Ενεργητικής Φωνής, π.χ. λέτε-v, ευτάτε-v.

Στο τέλος επιρρημάτων, π.χ. ακόμα-v, απράνα-v ή απράνας.

(Βλ. Γραμματική Δ. Οικονομίδη, σελ. 119-121).

2. Τα γένη.

Στην Ποντιακή Διάλεκτο μόνον τα ονόματα, που φανερώνουν λογικά όντα, κλίνονται στον πληθυντικό με τα κανονικά τους άρθρα. Όσα φανερώνουν ζώα ή πράγματα κλίνονται με το ουδέτερο άρθρο, π.χ.

η μάνα-οι μανάδες

αλλά η κάτα -τα κάτας

Το φαινόμενο είναι περίεργο, αλλά όχι ανεξήγητο. Αιτία τα δευτερόκλιτα ουδέτερα, που φανερώνουν ζώα. Επειδή λέμε τα ζά, τα χτήνα, κατά τον ίδιο τρόπο λέμε η κοσσάρα - τα κοσσάρας και όλα τα ονόματα των ζώων, αλλά και τα ονόματα, που φανερώνουν άψυχα όντα, π.χ. η ημέρα - τα ημέρας, η χαρά - τα χαράντας.

Γενικά παρατηρείται ένα παραγκώνισμα του θηλυκού και του αρσενικού γέ-

νους από το ουδέτερο.

Κατ'άλλη εκδοχή τα θηλυκά ουσιαστικά: κάτα, χαρά, ημέρα και άλλα παρόμοια επηρεάστηκαν στην αλλαγή γένους στον πληθυντικό αριθμό από την αιτιακή του πληθυντικού, π.χ. τας ημέρας → τα ημέρας, τας κάτας → τα κάτας

3. Δεικτικές αντωνυμίες.

Οι δεικτικές αντωνυμίες είναι: αούτος ή αβούτος ή αγούτος, ατός, εκείνος, εείνος, αείνος, αίκος, ατός.

(Βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 61-64).

Ενικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	αίκος, αγίκος	αίκ(ι)σσα	αίκον, αγίκον
Γεν.	αίκ(ου), αίκονος, αγίκονος	αίκ(ι)σσας	αίκουνού
Αιτ.	αίκον(α), αγίκον(α), αίκοναν	αίκ(ι)σσαν	αίκον

Πληθυντικός αριθμός			
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	αίκ(οι), αγίκ(οι)	Όμοιο με	αίκα, αγίκα
Γεν.	αίκ(ων), αγίκ(ων)	αρσενικό	αίκων, αγίκων
Αιτ.	αίκους, αγίκους, αίκουνους, αγίκουνους		αίκα, αγίκα

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Γιατί ο ποιητής λαός επιμένει στη χρήση του ρήματος τίμα;

Βρες τις σύνθετες λέξεις και ανάλυσέ τις.

Τι γνωρίζεις για τη χρήση του -ν- στο τέλος των λέξεων;

Βρες τις λέξεις δάνεια στο ποίημα.

Σχολίασε τον τελευταίο στίχο του ποιήματος.

Βάλε στον πληθυντικό τις λέξεις μάνα, πεθερός, αμπελώντς, είχες, γομώντς, μαύρη ημέρα, αδελφόν, ο ουρανόν.

Μάθημα 22ο

Ανέκδοτα από τη Συλλογή του Γεροστάθη-Στάθη Αθανασιάδη (1898-1979).

Λαογράφος και ιστορικός της Σάντας του Πόντου. Σπούδασε στο Φροντιστήριο Τραπεζούντας. Διορίστηκε δάσκαλος στη Σάντα του Πόντου και μετά την ανταλλαγή στην Καστανιά Βέροιας. Ο Στάθης Αθανασιάδης – Γεροστάθης συνεργάστηκε με όλα τα ποντιακά περιοδικά. Έγραψε «Ιστορία και λαογραφία της Σάντας» σε τρεις τόμους, «Συντακτικό Ποντιακής Διαλέκτου». Τιμήθηκε με έπαινο από την Ακαδημία Αθηνών.

Στάθης Αθανασιάδης

Ο Λύκον.

Υπαγόρευση: Θεοδόσιος Χειμωνίδης.

Καταγραφή: Γεροστάθης.

Ποντιακή Εστία 213.

΄Σ ση κυρού μ΄ τον καιρόν έτον ΄ς ση Κοσλαράντων είναις τελίγανλης, τη Γιουκούσ΄ ο Γιάννες. Ντό να λέω σας να ινανεύετ΄ ατο, το πόιν ατ΄ λαμπάδαν, τ΄ οφρύδα τ΄ τσατμάδας, το πουϊχ΄ν ατ΄ ΄ς σην κοτύλαν ατ΄.

Τα κορίτσα έλεπάν ατον και ελιγούσαν, οι νυφάδες εξέλευάν ατον και οι μεσοκαιρίτ΄ και οι γραιάδες έλεγαν: Να σαν τη μάναν π΄ έχ΄ ατον!

Ο Γιάννες πα άμον ντ΄ ομζ΄ έξερέν ατο και καν΄νάν ΄κ΄ επεγενεύκουτον να παίρ΄. Επέγ΄νεν ΄ς ση Ρουσιάν κι έρχουτον, αδά εντούενεν φτερόν, εκεί ετέρ΄νεν, ξαν΄ εκλώσκουτον κι επέγ΄νεν ΄ς σην ξενιτείαν.

΄Σ σ΄ υστερ΄νόν την έλαν ατ΄ ΄ς ση Σαντάν, επήεν τα Χριστιάνα ΄ς σ΄ Άνθεν το χωρίον. Σείτα εχόρευεν, είδεν έναν κορίτσ΄ παντέμορφον, κουσουρ΄ ο Θεόν ΄κ΄ εδέκεν ατο. Τ΄ ομμάτα ΄θε μαναχόν φαίν΄σαν άμον χαλαγμένα, άμον τ΄ ουλων΄ν τη Πιστοφάντων. Ο Γιάννες εψαλάφεσεν ατο. Οι Πιστοφάντ΄, σκυλ΄ παιδία, εσέγκαν ΄ς σον νούν ατου να φτάγ΄ν ατον έναν δουλειάν, πουθέν καμίαν ντο ΄κ΄ εγέν΄τον:

Εσυφώνεσαν ανάμεσά τουν να δίγ΄ν ατον λόγον για την πεντάμορφον και να φορτώ΄ν ατον είναιν άλλεν αγράσκειμον, το μυτίν ατ΄ς άμον παραδεβασμάτ΄ αγγοούρ΄, ο πρόσωπός ατ΄ς άμον μουζμουτάρ οξέαν, τ΄ οφρύδα τ΄ς τρία τέκα και σαρία, το στόμαν ασ΄ έναν τ΄ ωτί ΄τη ρίζαν ως τ΄ άλλο και τα ποδάρα τ΄ς πακισάπ΄κα, τ΄ ασκεμίων άσκεμος και για τ΄ από εκόλτσαν ατεν «ο Λύκον».

Τα Φώτα εγέν'τον η χαρά. Οι Κοσλαράντ' επήγαν 'ς σο νυφέπαρμαν και οι Πιδοφάντ' ετσαρκούλωσαν τον «Λύκον» και εφόρτωσαν ατεν 'ς στον Γιάννεν. Έρθαν' ς ση Κοσλαράντων 'ς σο στεφάνωμαν, άμα, άμον άγρ' Τούρκ' ωράζ'νε γιαμ' οι Κοσλαράντ' αποκαμαρών'νε τη νύφεν, ελέπ'νε τον «Λύκον» και εβγάλ'νε 'ς ση μέσεν το σκάνταλον.

Μεσανυχτί' εθύμ'σαν οι Πιδοφάντ', ελογοπιάσταν για το παχδίσ ντο θα παίρ'νε 'ς σ' αποκαμάρωμαν, τεϊ εχολιάσταν και απ' είνας εσαβούδεψαν και εφέκαν με τη νύφεν την παρανούφ'σαν μαναχόν.

Οι Κοσλαράντ' αραεύ'νε τοι Πιδοφάντς, άμα πού να ευρηκ'ν ατ'ς; Εκείν' επαίρ'ν ς στον Αναπαυτέρ' κιάν' και ερχίνεσαν την τονανμάν.

Αποκαμαρών'νε τη νύφεν και ντό τερούν, ο «Λύκον». Οι Κοσλαράντ' επεκρέ-θαν. 'Σ στον Γιάννεν απάν' σάγκι κάποιος έξ'εν έναν χαλκόν ζεστόν νερόν, άμα το στόμα ατ' 'κ' ένοιξεν. Έφαέν ατο κι εκάτσεν κά'.

Αρ' εστάθεν, όσον ντ' εστάθεν και σαμόν ντ' εδέβασαν τ' Αεθοδωρί' και οι ξενιτάντ' θα επαίγναν 'ς ση Ρουσιάν, ξαν'επήεν με τ' εκεινούς και έσυρεν λι-θάρ'οξωπίσ'. Νιά γράμμαν, νιά χαδλούχ' έστειλεν. Επεδέβεν τοι γονέοις και το στεφάνόν ατ'. Ντ' εγέντον κανείς 'κ' έξερεν.....

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

τελίγανλης, τελίκανλης = νεανίας θερμόαιμος, λ. τουρκ. deli - kanli = ο έχων
τρελό αίμα

ινανεύετ' (ινανεύω) = να πιστέψετε, λ. τουρκ. inanmak

τσατμάδες = σμιχτά φρύδια, λ. τουρκ. çatma = ξύλινο σπιτάκι (μεταφορά)

πουγιούχ, πουϊκιν = μουστάκι, λ. τουρκ. bigik

κοτύλα (η) = το πίσω μέρος του τραχήλου, ο σβέρκος, η αρχαία κοτύλη = κάθε

κόιλο, αλλά και το χείλος του σκεύους, π.χ. εγόμωσεν ά' ους την κοτύλαν

ελιγούσαν (λιγώνω, λιγούμαι) = λιποθυμούσαν

επεγενεύκουτον (πεγενεύκουμαι) = του άρεσε, λ. τουρκ. begenmek

εντούνεν φτερόν = έκανε παρουσία, ερωτοτροπούσε (μτφ.)

υστερ'νόν = το τελευταίο

έλα (η) = ο ερχομός

εσέ'γκαν (αόριστος του βάλλω) = έβαλαν

παραδεβασμένον = παραγινωμένο (παραδαβαίνω = παραωριμάζω, εγκατα-

λείπω, επεδάβε με, με εγκατέλειψε)

αγράσκεμος (η) = πολύ άσχημη

μεσοκαιρίτ' = μεσήλικες (ο μεσοκαιρίτες)

μουσμουτάρ' = με εξογκώματα

τρία τέκα = πολύ αραιά, λ. τουρκ. tek = μοναδικό

σαρία = ξανθά, λ. τουρκ. sari

εκόλτσαν ατεν = την ονόμασαν, κολλίζω αρχαίο κολλώ, κολλίζω το γάλαν,

εκόλτσαν ατον παρωνύμ', αλλά και ανάβω = κολλίζω τ' άψιμον
 ετσαρκούλωσαν (τσαρκουλάζω) = σκέπασαν με καλύπτρα
 άμον = σαν
 θήμισμα = ειδικός γαμήλιος χορός συγκροτούμενος από επτά μονοστέφανα
 ανδρόγυνα και τους νεονύμφους, θήμισμαν < θημίζω < φημίζω
 ωράζ'νε (ωράζω) = προσέχουν, φυλάγουν
 γιάμ' = μήπως, για να μη
 αποκαμαρών'νε (αποκαμαρώνω, από + καμάρα λ. λατ. = αφαιρώ την καλύ-
 πτρα) = να βγάλουν την καλύπτρα
 εχολάσταν = θύμωσαν
 εσαβούδεψαν (σαβουρευώ, σαβουρτίζω) = τινάσσω, εκτινάσσω, λ. τουρκ.
 sanurmak = τινάζω
 αραεύ'νε = αναζητούν, λ. τουρκ. aramak
 τονανμάς (ο) = εορταστικός πυροβολισμός, λ. τουρκ. donanma = φωταγωγία,
 συνεχής πυροβολισμός
 επεκρέθαν = έχασαν το κέφι τους, πικράνω, αρχ. πικραίνω = κάνω κάτι πικρό,
 μτφ. θλίβομαι, χάνω τη διάθεσή μου, το κέφι μου
 σάγκι = σαν να, αγν. ετύμιου
 έφάέν ατο κι εκάτσεν κά' = το χώνεψε, το δέχτηκε
 σαμόν, άμον = μόλις
 οξωπίσ' = επίρ. ανάποδα, πίσω
 ναί, νέ = ούτε, διαζευκτικό ή, λ. τουρκ. ne
 χαδλούκ', χαδλούχ' (το) = χαρτζηλίκι, λ. τουρκ. harçlık
 επεδέβεν (απιδαβαίνω) = ξέχασε, εγκατέλειψε

ΕΥΧΕΣ ΓΑΜΟΥ

Να ζήτεν άμον τα ψηλά ραχία.
 Να ζήτεν και να συ(ν)γεράτε.
 Ν' αμπελώνετεν και να κλαδώνετεν.
 Ευκούμαι σας να ζήτεν πολλά χρόνια.
 Ευκούμαι σας τα καλά τ' Αβραάμ και τ' Ισαάκ.
 Να χαίρεσαι το στέφανο σ'.
 Καλά στεφανώματα.
 Άξιος, κούμπαρε, κι ολήγορα δεξάμενος.

(Για τις ευχές δεσ περισσότερα στο παράρτημα)

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

συ(γ)εράτεν = να γεράσετε μαζί
 αμπελώνετεν = να τεκνοποιήσετε (μεταφορικά)
 κλαδώνετεν = να φέρετε κλαδιά, να κάνετε μεγάλη οικογένεια (μεταφορικά)
 ευκούμαι = εύχομαι
 δεξάμενος, δεκαμέντζα = νονός, νονά
 το στέφανο = ο, η σύζυγος

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

Γαμπρός παιδίν 'κί ίνεται και νύφε θα(γ)ατέρα.
 Εσέν κορτσόπον λέγ' ατο κι εσύ νυφόπον άκ'σον.
 'Όταν έμ'νε νύφε, 'κ' είχα καλέσσαν πεθεράν κι ατώρα, που είμαι πεθερά,
 'κ' έχω καλέσσαν νύφεν.
 'Έρθεν ο χάρον 'ς την πόρταν κι ούλ' τη νύφεν ετέρεσαν.
 Αν θα 'ίνουμαι μίαν κι άλλο νύφε, θ' εξέρω ετότες και προσκυνώ.
 'Όλον το χασεβέτ'-ι-μ', τη πεθεράς-ι-μ' ο θάνατον.
 Τα καλά τα συννυφάδα και τ' άγρα τα στουπίτζας.

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

1. Αόριστες Αντωνυμίες.

Οι αόριστες αντωνυμίες είναι: τιδέν, ήντζαν, ήμποιος, όποιος, καθείς-καθείνας κάθα είνας, όσος, όλος, ο είταινος -η είταινα -το είταινον κ.ά.

Ορθότερη γραφή 'ύτον (ούτος). Πρόκειται μάλλον για τη δεικτική αντωνυμία ούτος → ύτος, γεν. ύτονος (βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 64-67).

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	άλλος	άλλε	άλλο, άλλον	ο είταινος	η είταινα	το είταινον
Γεν.	αλλουνού	αλλεινές αλλενές	αλλουνού	τ' είταινόνας	τ' είταινας	τ' είταινόνας
Αιτ.	άλλον	άλλεν(α)	άλλο	τον είταινον	είταιναν	το είταινον

Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό και Θηλυκό	Ουδέτερο
Ον.	άλλ' (-οι), άλλοι	άλλα
Γεν.	αλλωνών, αλλωνών(α)	αλλωνών(α)
Αιτ.	άλλτς, άλλους	άλλα

2. Παθητικός αόριστος.

εφανερώθα

εφανερώθες

εφανερώθε, εφανερώθεν

εφανερώθαμεν, εφανερώθαμε, εφανερώθαμες, εφανερώθαμ'

εφανερώθετε, εφανερώθετεν, εφανερώθετιν, εφανερώθετινε

εφανερώθαν, εφανερώθανε

(βλ. *Ιστορική Γραμματική της Ποντικής Διαλέκτου*, Α. Α. Παπαδόπουλου, σελ. 79-83).

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Βρες όλες τις αντωνυμίες του κειμένου και ονομάτισέ τις.

Να βρεις τα παραθετικά του κειμένου. Γράψε δικά σου.

Γιατί συμπεριφέρθηκαν έτσι οι Πιστοφάντ' στο Γιάννη;

Βρες τις σύνθετες λέξεις του κειμένου και ανάλυσέ τις.

Πώς προήλθε η λέξη αποκαμάρωμα;

Βάλε στη σωστή σειρά τις λέξεις: οφρύδα, Κερεκής, άμον, είναι, τσατμάδες,
τ', τη.